

Ranko Matasović

Razred za filološke znanosti

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Trg Nikole Šubića Zrinskog 11, HR-10000 Zagreb

rmatasov@ffzg.hr

NAPOMENE O PROPENSATIVNOJ KONSTRUKCIJI U HRVATSKOME JEZIKU U KONTEKSTU BALKANSKOGA JEZIČNOG SAVEZA

U hrvatskom jeziku postoji do sada slabo opisana konstrukcija koja izražava unutrašnji poriv, nagnuće ili sklonost vršenju radnje koju u ovom radu nazivamo *propensativnom*. Ova se konstrukcija tvori s povratnim glagolima i doživljavačem u dativu, npr. *Pije mi se vino, Putuje mi se u inozemstvo, Petru se pjeva* itd. U radu se opisuju takve konstrukcije i njihova uporaba, a uspoređuju se i slične propensativne konstrukcije u nekim jezicima »balkanskoga jezičnog saveza« poput makedonskoga i albanskoga.

1. Uvod

U ovom ćemo radu opisati jednu osobitu vrstu bezlične konstrukcije s povratnim glagolima i doživljavačem (eng. *experienter argument*) u dativu u hrvatskome jeziku. Promatrana konstrukcija ima propensativno značenje, tj. izražava sklonost, poriv ili nagnuće argumenta-doživljavača u dativu za vršenjem radnje ili nastupanjem stanja koji su izraženi glagolom.¹

¹ Termin *propensativna* konstrukcija odabrali smo jer se već koristi u literaturi (Israeli 1997, Nikolić 2024) i jer dobro pokriva semantičku jezgru navedene konstrukcije. U bugarskoj i makedonskoj lingvistici za opis sličnih sintaktičko-semantičkih struktura koriste se i termini optativ i desiderativ (Mitkovska 2019, Ivanova 2022); te termine, međutim, nismo odabrali jer se oni obično odnose na kategorije glagolskoga načina u kojima govornik želi ostvarenje radnje ili stanja izražena glagolom bez obzira na aficiranost doživljavača (koji ne mora biti prisutan u argumentskoj strukturi glagola); kod propensativne je pak konstrukcije ključno to, da se priželjkuje ostva-

Takva uporaba povratnih glagola nije još, koliko nam je poznato, opisana u hrvatskim gramatikama.² Nakon kratkog opisa propensativne uporabe bezličnih glagola u hrvatskome, u nastavku ćemo rada pokazati usporednice takvih bezličnih konstrukcije u drugim slavenskim jezicima, ali i u jezicima Balkana s kojima je hrvatski tijekom svoje povijesti bio u dodiru. Budući da je propensativna bezlična konstrukcija s doživljavačem u dativu u velikoj mjeri gramatikalizirana i da dobiva željno značenje još samo u istočnom južnoslavenskome (bugarski i makedonski) i u albanskome jeziku, iznijet ćemo pretpostavku da je riječ o balkanizmu, odnosno jednom od sintaktičkih obilježja balkanskoga jezičnog saveza.

2. Opis propensativne uporabe bezlične konstrukcije u hrvatskome

U rečenicama (1) – (3) koje oprimjeruju propensativnu uporabu bezlične konstrukcije u hrvatskome, glagol je u svojem povratnom obliku (s česticom *se*), subjekt (koji bi bio u nominativu) nije iskazan, a semantička uloga iskusitelja je u dativu:

(1) *Pije mi se vino*

(2) *Mariji se sjedi u vrtu*

(3) *Petru se pjeva*

Kao što je vidljivo iz primjera, glagol u ovoj konstrukciji može biti prijelazan (1) i neprijelazan (2, 3), iskusitelj može biti zamjenički (1) i imenski (2, 3), a glagol može izražavati radnju (1, 3) ili stanje (2). Sva tri gore navedena primjera može se shvatiti i kao željne (desiderativne), ali kod glago-

renje radnje ili stanja kojima će doživljavač biti aficiran i kojima je inherentno sklon. Propensativne konstrukcije prepoznate su i u srpskom jeziku, gdje se nazivaju i konstrukcijama s »dispozicijskim bezličnim dativom« (eng. *dispositional impersonal dative construction* (Milićević 2013:175) i »modalnim dativnim konstrukcijama« (Stipčević 2015).

² Za potrebe ovog rada pregledali smo sljedeće gramatičke i sintaktičke priručnike hrvatskoga jezika i u njima nismo pronašli opis propensativne uporabe bezličnih konstrukcija: Maretić 1899, Florschütz 1916, Barić et al. 1979, Katičić 1987, Silić i Pranjković 2005, Belaj i Tanacković Faletar 2014. Jasno je da se propensativno značenje ne može podvesti ni pod jednu od uporaba dativnoga padeža koje opisuju tradicionalne hrvatske gramatike (npr. kod Silića i Pranjkovića 2005:219–222 podjela na dativ smjera, namjene, koristi/štete, usklični, posvojni, etički i emfatični dativ; za eventualni "dispozicijski" dativ v. dolje). Maretić (1899:549) doduše spominje uporabu dativa uz bezlične glagole, ali ne opisuje značenje takvih konstrukcija i ne razlikuje primjere poput *Kako bi mi se htjelo, da se već zapalio* (sc. ogranj), u kojima propensativno značenje nosi glagol *htjeti*, od primjera poput *Al' se njemu malo zadrijema*, koji predstavljaju oprimjerenje konstrukcije kojoj je posvećen ovaj članak.

la koji izražavaju nehoteične aktivnosti, poput kihanja, drhtanja, pa i spavanja, uporaba sintaktički identične konstrukcije ne znači želju, već trenutnu sklonost prema takvoj aktivnosti: primjerice, rečenica *Kašljalo mi se* ne znači 'Želio sam kašljati', već 'Imao sam potrebu kašljati' ili 'Bio sam spreman zakašljati se', a rečenica *Spava mi se* može se shvatiti kao sinonimna s 'Pospan sam' (a ne 'Želim spavati'). Mi smatramo da je osnovno značenje u svim spomenutim primjerima, uključujući i primjere (1) – (3) propensativno, dok željno značenje može biti rezultatom pragmatičke implikature u pojedinim komunikacijskim situacijama: ono prema čemu se osjeća poriv, unutarnje nagnuće ili sklonost, ako se ne radi o nehoteičnoj radnji, obično se i priželjkuje.

U propensativnim konstrukcijama ne može se izostaviti doživljavač u dativu, a da značenje ostane propensativno ili željno: primjerice, ako u rečenici (1) izostavimo dativnu klitiku 1. lica jednine *mi*, rečenica *Pije se vino* nema više propensativno značenje, već znači da netko neodređen (obično skupina ljudi) pije vino; doživljavač je u propensativnim konstrukcijama ujedno i »unutarnji efektor« radnje glagola (Matovac i Tanacković Faletar 2010), za razliku od sličnih bezličnih konstrukcija s »vanjskim efektorom«. Primjerice, u rečenici *Hladno mi je*, koja se može parafrazirati kao »Što se mene tiče, hladno je« vanjski efektor (uzrok hladnoće) nije identičan s doživljavačem koji je kodiran dativom. S druge strane, rečenicu *Pije mi se vino* nije moguće parafrazirati kao »Što se mene tiče, pije se vino« jer je u njoj doživljavač identičan s unutarnjim efektorom, kodiranim dativnom klitikom *mi*. Rečenice s propensativnom konstrukcijom vrlo su dvojbene ili neovjerene i kod glagola koji izražavaju posve nesvjesne događaje ili radnje koje aficiraju doživljavača u dativu, poput krvarenja, znojenja ili disanja, jer kod njih nema »unutrašnjeg efektor« koji bi bio identičan s doživljavačem. Stoga je neobično ili neovjereno reći, primjerice, *?Znoji mi se*.³

U načelu svaki nesvršeni glagol u hrvatskome jeziku može biti upotrijebljen u propensativnoj bezličnoj konstrukciji, a kao doživljavač se može pojaviti bilo koja imenska skupina koja označuje živo biće (neživa bića, odnosno predmeti i apstraktni pojmovi ne mogu, naravno, biti doživljavači).⁴

³ Savova (2018:7) primjećuje da su i takvi primjeri u bugarskome prihvatljivi u kontekstima iz kojih je jasno da doživljavač ipak ima određenu kontrolu ili utjecaj nad vršenjem radnje; slično bi se moglo ustvrditi i za hrvatski, u kojem se može reći *Diše mi se svojež zrak*, jer to podrazumijeva hotimično djelovanje i poriv da radnja bude izvršena.

⁴ Jasno je, stoga, da nisu ovjerene rečenice poput **Kamenu se leži na cesti* ili **Slobodi se traje* (u smislu »Sloboda želi trajati«).

Propensativna bezlična konstrukcija nije moguća sa svršenim glagolima, zbog čega su rečenice (4) i (5) neovjerene:

(4) **Odspava mi se* (u značenju »Htio bih odspavati«)

(5) **Petru se skočilo* (u značenju »Petar je htio skočiti«)

Rubno su prihvatljive neke rečenice sa svršenim glagolima inkohativnoga značenja, ukoliko izražavaju početak trajne radnje ili stanja (6 – 7); pa ipak, neki govornici ne prihvaćaju ni pojedine takve primjere.⁵

(6) *Ivanu se sinoć rano prispavalo*

(7) ?*Kada mi se zapjeva ta pjesma, ja ću je pjevati*

Važno je ograničenje u propensativnoj uporabi bezlične konstrukcije i u tome što ona izražava samo trenutnu sklonost doživljavača, izražanog imenskom skupinom u dativu. Takvom se konstrukcijom u načelu ne može izraziti trajna, postojana sklonost ili želja, već samo ona koju doživljavač osjeća u trenutku govorenja. Zbog toga su, za razliku od primjera (8) i (9), primjeri (10) i (11) neovjereni ili vrlo dvojbeni:

(8) *Sada mi se putuje u Ameriku, iako prije nisam želio ići onamo.*

(9) *Sluša mi se Mozartova glazba, iako je prije nisam volio.*

(10) ?*Oduvijek mi se putuje u Ameriku, iako sada ne želim ići onamo.*

(11) ?*Uvijek mi se slušala Mozartova glazba, iako je sada ne želim slušati.*

Možemo, dakle, utvrditi da propensativna uporaba bezlične konstrukcije u hrvatskome ima *progresivni* smisao, tj. odnosi se na radnju ili stanje glagola čije se značenje ostvaruje u trenutku govorenja, kao proces.

Propensativne konstrukcije u hrvatskome jeziku više su obilježjem razgovornoga nego književnog jezika. Pretragom supojavljivanja klitičkih ličnih zamjenica u dativu i povratnih glagola u književnom potkorpusu pri »Hrvatskoj jezičnoj riznici« (<http://riznica.ihj.hr>) pronašli smo svega desetak rečenica s propensativnom konstrukcijom, npr. kod Slavka Kolara: *Niti mu se jede, niti pije!* (»Mi smo za pravicu«, Matica hrvatska, Zagreb 1942:245).⁶

⁵ Propensativne inkohativne konstrukcije s prefiksom *pri-* obično su prihvatljivije od onih koje sadržavaju glagole s drugim inkohativnim prefiksima, no ni konstrukcije s *pri-* nisu posve produktivne; primjerice, rečenica ?*Ivanu se prijelo mesa* možda je tek rubno ovjerena.

⁶ Primijetili smo i da su negativne propensativne konstrukcije, kojima se izražava neka nesklonost ili odsutnost poriva, češće od pozitivnih; primjerice, dok je *Ne plaća mi se stanarina* posve ovjerena rečenica, ?*Plaća mi se stanarina* je dvojbeno u značenju 'Želim (sklon sam) platiti stanarinu'. Sličnu pravilnost opažaju i Stipčević (2015) u srpskome i Savova (2018) u bugarskome.

3. Sintaktičke usporednice u drugim slavenskim i balkanskim jezicima⁷

Bezlične konstrukcije s povratnim glagolima i doživljavačem u dativu dobro su posvjedočene u svim slavenskim jezicima. U nekima od njih moguće su i bezlične konstrukcije propensativnoga značenja, no one nisu u toj mjeri gramatikalizirane kao u hrvatskome, tj. postoje mnogobrojna leksička ograničenja njihove uporabe. Primjerice, u ruskome ovom konstrukcijom nije moguće izraziti želju, poriv ili sklonost za ostvarivanjem radnje koja se (još) ne vrši u trenutku govorenja (Ivanova 2022). Da bi se izrazilo takvo značenje, u ruskom se mora upotrijebiti glagol *xotet'* 'htjeti', kao u primjeru (12) :

(12) *Mne xočetsja pit' vino / *Mne p'etsja vino*
'Želim piti vino'

Željno značenje, međutim, u ruskom i većini drugih slavenskih jezika, ne može biti izraženo (ili implicirano) samo bezličnom konstrukcijom s povratnim glagolima i doživljavačem u dativu, kao u hrvatskome, usp. (13-14) u ruskome jeziku:⁸

(13) *Mne slyšitsja muzika*

'Mogu čuti glazbu' (ne * 'Sluša mi se glazba, želim slušati glazbu')

(14) *Mne plačetsja*

'Dolazi mi da plačem (protiv moje volje)' (ne * 'Želim plakati')

Posve gramatikaliziranu propensativnu konstrukciju, koja se može tvoriti od bilo kojeg glagola (u njegovu nesvršenom vidu), susrećemo samo u hrvatskome i drugim »srednjojužnoslavenskim« jezicima. Ona međutim

⁷ Zahvaljujem Eleni Parinoj, Bojani Schubert, Mariji Hostnik-Stepanić, Siniši Habijancu, Tijmenu Pronku, Silvani Vranić, Miroslavu Hrdlički, Varji Cvetko Orešnik, Danu Ungureanuu, Bardhu Rugovi i Katerini Bogoevoj za podatke o uporabi bezličnih konstrukcija u drugim slavenskim i balkanskim jezicima i dijalektima.

⁸ Usp. Genušienė (1987:231–2). U ruskome ovakva uporaba bezličnih konstrukcija izražava da razlozi vršenja radnje nisu unutrašnji, već vanjski, i da vršitelj radnje za nju nije odgovoran (Israeli 1997:131); uz negaciju ove konstrukcije mogu izraziti i postojanje prepreka vršenju radnje (Knjazeva 2007:298–301), npr. u izrazu *ne spitsja* »ne mogu spavati« (ne * »ne želim spavati«); slične konstrukcije postoje i u češkom (Kosta 2015:588), ali su rijetke i većinom ograničene na glagole s nekontroliranim radnjama (npr. češ. *Kýchá se mi* 'Kiše mi se', Knjazeva 2007:299); u istočnim i zapadnim slavenskim jezicima konstrukcije s bezličnim glagolom i doživljavačem u dativu ne impliciraju da se radnja glagola još ne vrši (ili da stanje koje izražava glagol nije još nastupilo), pa ne mogu izraziti želju, kao u hrvatskome (i, kao što ćemo vidjeti niže, u bugarskome i makedonskome).

nije moguća,⁹ koliko smo mogli utvrditi, ni u jednom drugom slavenskom jeziku osim bugarskoga i makedonskoga. U makedonskome, primjerice, rečenica (15) ima posve isto značenje kao njezin hrvatski ekvivalent (*Pije mi se vino*), a i bugarska rečenica (16) lako bi se istom konstrukcijom mogla prevesti na hrvatski:¹⁰

(15) *Mi se pie vino*

»Pije mi se vino« (‘Želim piti vino’)

(16) *Igrae mi se tenis*

»Igra mi se tenis (‘Želim igrati tenis’)

Kao i u hrvatskome, i u bugarskome i makedonskome se propensativna konstrukcija može tvoriti i od glagola koji izražavaju nehotične radnje, npr. u bugarskom primjeru (17):

(17) *Povrvršta mi se*

»Povraća mi se«

Osim u istočnojužnoslavenskome (bugarski i makedonski), propensativna uporaba bezlične konstrukcije postoji i u albanskome jeziku (Zymberi 1991:218):¹¹

(18) *Mua po më pi-het një kafe*

ja.DAT PROG ja.DAT(KLITIKA) piti-MEDIOPAS.3JD.PREZ jedan kava.NOM.JD

»Pije mi se kava«

U albanskome bezlični (»mediopasivni«) oblik glagola nije konstruiran s povratnom česticom u prezentu (kao u hrvatskome), već je morfološki obilježen vokalizmom i posebnim »mediopasivnim« nastavcima po kojima se razlikuje od aktivnih oblika (u aktivnoj bi rečenici 3. lice jednine glagola »piti« glasilo *pi* umjesto mediopasivnoga *pihet*); isti se mediopasivni oblici upotrebljavaju i za izražavanje povratnosti, te uporabom prilič-

⁹ Za pojam »srednjojužnoslavenskoga« v. Matasović 2011. U kajkavskome je propensativna konstrukcija zabilježena u nekim govorima (npr. u Hras-tovskom pored Ludbrega: *Ne hoda mi se k doktoro saki tjeden*); u sjevernim čakavskim govorima ova se konstrukcija ne koristi (ili je njezina uporaba iznimno rijetka), a u južnim se čakavskim govorima pojavljuje, no rijetko i vjerojatno pod utjecajem susjednih štokavskih govora. U slovenskome neki govornici prihvaćaju konstrukcije poput *Pije se mi kava* ‘Pije mi se kava (želim piti kavu)’, ali one su prema Žele i Uhlík (2018:107) rijetke i marginalne.

¹⁰ Za više primjera iz makedonskoga i bugarskoga v. Mitkovska 2019.

¹¹ Usp. i Rivero 2004:245–250, Kalluli 2006. Nije dakle točna tvrdnja Suzanne Kemmer (1993:150) da su takve bezlične konstrukcije s jednim argumentom glagola u dativu ograničene na slavenske jezike. Balkanski jezici dijele mnoga obilježja u tvorbi i uporabi bezličnih konstrukcija (Banfi 1985:76–81), no albanski je jedini jezik u kojem smo pronašli propensativnu uporabu bezličnih konstrukcija.

no dobro odgovaraju slavenskim povratnim glagolima.¹² U primjeru (18) propensativna konstrukcija ima progresivnu interpretaciju (izražava radnju koja se zbiva u trenutku govorenja) kao i odgovarajuća hrvatska konstrukcija; pokazateljem je progresiva u albanskome čestica *po*, no propensativno se značenje, iako razmjerno rijetko, može iskazati i običnim prezentom (19), bez čestice *po* (Zymeri 1991:220–221):

- (19) *Nuk më shko-het në kinema*
 NEG ja.DAT ići-MEDIOPAS.3JD.PREZ u kino.AK.JD
 ‘Ne ide mi se u kino’

Kao i u hrvatskome, željno značenje propensativne konstrukcije nije primarno – ona u prvom redu izražava poriv, sklonost ili nagnuće doživljavača ostvarenju radnje ili stanja; stoga rečenice (20) i (21) nisu značenski ekvivalentne, a uporaba progresivne čestice *po* uz glagol *dëshiroj* ‘željeti’ u primjeru (21) bila bi jako pragmatički i stilski obilježena, ako ne i posve neovjerena:

- (20) *Po më pi-het verë*
 PROG ja.DAT piti-MEDIOPAS.3JD.PREZ vino.NOM.JD
 ‘Pije mi se vino’
 (21) *Dëshiro-j të pi verë*
 željeti-1JD.AKT.PREZ da piti.KONJ.PREZ.1JD vino.AK.JD
 ‘Želim piti vino’

Kao i u hrvatskome, i u albanskome je propensativna konstrukcija moguća i uz glagole koji obično ne izražavaju hotimičnu radnju; u takvim slučajevima i albanski propensativ ne znači niti pragmatički implicira da doživljavač želi ostvarenje radnje ili stanja izraženog glagolom (22–23):

- (22) *Po më tështi-het,*
 PROG ja.DAT kihati-medipas.3JD.PREZ
 ‘Kašlje mi se’
 (23) *Po më qesh-et*
 PROG ja.DAT smijati.se-3JD.PREZ
 ‘Smije mi se’

Vidimo, dakle, da je uporaba albanske propensativne konstrukcije u najvećoj mjeri podudarna uporabi propensativne konstrukcije u južnoslavenskome, a razlikuje se od uporabe sličnih konstrukcija u drugim slaven-

¹² U aoristu se, slično kao i u hrvatskim povratnim konstrukcijama, i u albanskome mediopasivu koristi povratna čestica (*u*).

skim jezicima. Budući da je malo vjerojatno da je takva podudarnost slučajna, čini se opravdanim pretpostaviti da je ona nastala uslijed jezičnih dodira, tj. da je jedno od kontaktnih jezičnih obilježja balkanskoga jezičnog saveza.

Koliko smo mogli utvrditi pregledom literature i konzultacijom izvornih govornika, u drugim jezicima balkanskoga jezičnog saveza propensativna uporaba bezlične konstrukcije nije moguća. Jedini izuzetak predstavlja novogrčki dijalekt Nause u Središnjoj Makedoniji, nedaleko od sjeverne grčke granice (Sipitanos 2017), gdje se zacijelo radi o utjecaju makedonskoga supstrata i adstrata, koji ne mora biti osobito star.¹³ Trebalo bi, međutim, detaljnije istražiti jesu li propensativnoj konstrukcije ipak postojale u ranijoj povijesti novogrčkoga i rumunjskoga (zajedno s arumunjskim i meglenorumunjskim), što bi upućivalo na zaključak da su nekoć imale općebalkansku distribuciju.¹⁴ Na temelju onoga što se može zaključiti na temelju suvremenih jezika, propensativna uporaba bezličnih konstrukcija je sintaktički balkanizam (obilježje »balkanskoga jezičnog saveza«) koji se mogao proširiti iz južnoslavenskih jezika u albanski, premda se ne može isključiti ni mogućnost da je smjer utjecaja bio obratan, tj. da se ta uporaba bezlične konstrukcije proširila iz albanskoga u južnoslavenske jezike (bugarski, makedonski i istočna narječja »srednjojužnoslavenskoga«).

O tome kako se i u kojem jeziku izvorno razvila propensativna uporaba bezlične konstrukcije možemo samo nagađati. Čini se mogućim da je ona nastala iz uporabe dativa koristi (*dativus commodi*) uz povratne glagole.

¹³ U propensativnoj konstrukciji grčkoga dijalekta Nause glagol stoji u mediju (kao u albanskome), a doživljavač je u dativu, npr. *Mu pin-ete enas kafes* (ja.DAT piti-MED.PREZ.3JD jedna kava) »Pije mi se kava« (Sipitanos 2017:926). U novogrčkom standardnom jeziku medij se ne može konstruirati s dativom doživljavača u propensativnom značenju (Manney 2000). U rumunjskome propensativne konstrukcije južnoslavenko-albanskoga tipa nisu moguće; najsličnija je desiderativna konstrukcija s pomoćnim glagolom *a veni* 'doći' i doživljavačem u dativu, npr. *Îmi vine să plăng* (ja.DAT dolazi da plačem) 'Dođe mi da plačem' koja je strukturalno podudarna hrv. *Dođe mi da plačem* i tal. *Mi viene da piangere*. Zbog posvjedočenosti u talijanskom ta se konstrukcija ne može smatrati balkanizmom.

¹⁴ Prema podatcima dostupnim u »Staroslavenskoj sintaksi« Radoslava Večerke (Večerka 1993:130–140) nema primjera propensativne bezlične konstrukcije u staroslavenskome. Također ih ne nalazimo u pregledu sintakse hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika (Gadžijeva et al. 2014), u odjeljcima o uporabi dativa (str. 327–330) i o bezličnim konstrukcijama (308–310); iako iz toga ne možemo zaključiti da one nisu postojale, sigurno je da, ako za njih uopće ima potvrda, one moraju biti rijetke (zahvalan sam akademikima Stjepanu Damjanoviću i Mateu Žagaru na ovoj ocjeni temeljenoj na njihovom dobrom poznavanju starocrkvenoslavenskoga i hrvatskocrkvenoslavenskoga korpusa).

Dativ koristi postoji i u albanskom i u slavenskim jezicima, ali i u mnogim drugim indoeuropskim jezicima. Model za uporabu dativa koristi uz povratne glagole mogao je pružiti glagol *svidati se*, uz kojega i u hrvatskome (24) i u albanskome (25) stoji doživljavač u dativu:¹⁵

(24) *Sviđa mi se glazba*

(25) *Mua më pëlq-en muzika*
ja.DAT ja.DAT(KLITIKA) *svidati.se-3.JD.PREZ* *glazba.NOM.JD*

S glagola poput *svidati se*, kod kojih je povratna čestica obvezna i koji u argumentskoj strukturi nemaju efektora, već samo (pasivnog) doživljavača, ova se konstrukcija mogla analoški proširiti prvo na glagole poput *kašljati* i *povraćati*, kod kojih efektor nema potpunu kontrolu (u konstrukcijama poput *kašlje mi se*, *povraća mi se*), a zatim na sve glagole koji izražavaju radnju koju u potpunosti kontrolira unutarnji efektor identičan s doživljavačem (tj. na glagole u konstrukcijama poput *Jede mi se meso*, *Pjeva mi se pjesma*, itd., u kojima je implicirano i željno značenje).¹⁶ Također treba uzeti u obzir činjenicu da svi slavenski jezici imaju konstrukciju s bezličnim glagolima i doživljavačem u dativu, iako se u većini jezika takve konstrukcije uporabom (koja je leksički ograničenija) i značenjem (koje u pravilu nije željno, desiderativno) razlikuju od propensativne konstrukcije u srednjojužnoslavenskome, bugarskom i makedonskom. Općeslavenska konstrukcija s bezličnim glagolom i doživljavačem u dativu mogla se u južnoslavenskome gramatikalizirati i značenski proširiti pod utjecajem albanskoga i u dodiru s njime, ako je u albanskome željno (desiderativno) značenje konstrukcije s povratnim glagolima i doživljavačem u dativu bilo starije nego u slavenskome. U svakom slučaju, bez detaljnijeg proučavanja povijesnih korpusa nije moguće sa sigurnošću utvrditi kako je nastala konstrukcija kojoj je posvećen ovaj članak. To mora ostati temom za neko buduće istraživanje.

4. Zaključak

U ovom smo radu zabilježili i, koliko nam je poznato, po prvi put opisali specifičnu uporabu bezlične konstrukcije u hrvatskome koja izražava sklonost, nagnuće ili poriv i koju smo nazvali propensativnom konstrukcijom. Pokazali smo da se glagoli mogu konstruirati s povratnom česticom

¹⁵ Ista konstrukcija glagola »svidati se« postoji i u latinskom (usp. lat. *mihi placet* 'sviđa mi se') i u romanskim jezicima (usp. tal. *mi piace* 'sviđa mi se') i u novogrčkom (*mu aresi* 'sviđa mi se').

¹⁶ Sličan semantički razvitak za propensativne konstrukcije pretpostavlja i Liljana Mitkovska (2019:279).

(se) i doživljavačem u dativu u propensativnom značenju, te da takva uporaba bezličnih konstrukcija zacijelo predstavlja sintaktički balkanizam, jer je od svih slavenskih jezika posvjedočena samo još u istočnojužnoslavenskome (bugarskome i makedonskome), a ima i svoju usporednicu u albanskome jeziku.

Literatura

- Banfi, Emanuele. 1985. *Linguistica balcanica*. Bologna: Zanichelli.
- Barić, Eugenija et al. 1979. *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belaj, Branimir; Goran Tanacković Faletar. 2014. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. 1. Imenska sintagma i sintaksa padeža*. Zagreb: Disput.
- Florschütz, Josip. 1916. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- Gadžijeva, Sofija et. al. 2014. *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Staroslavenski institut.
- Genušienė, Emma. 1987. *The Typology of Reflexives*. Berlin: De Gruyter.
- Israeli, Alina. 1997. *Semantics and Pragmatics of the Reflexive Verbs in Russian*. München: Otto Sagner.
- Ivanova, Elena. 2022. Predikati želanija v bolgarskom jazyke v sopostavlenii s russkim. Ur. Koeva, Svetla et al. *Ontologija na situaciite za sʹbstojanie – lingvistično modelirane. Sʹbpostavitelno izsledovane za bʹlgarski i ruski*. Sofija: Bulgarska Akademija na Naukite, 427–457.
- Kalluli, Dalina. 2006. Unaccusatives with Dative Causers and Experiencers: a Unified Account. Ur. Hole, Daniel, André Meinunger i Werner Abraham. *Datives and other Cases*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 271–300.
- Katičić, Radoslav. 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU i Globus.
- Kemmer, Suzanne. 1993. *The Middle Voice*. Amsterdam: John Benjamins.
- Knjazeva, Julija P. 2007. *Grammatičeskaja semantika. Russkij jazyk v tipologičkoj perspektive*. Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Kosta, Peter. 2015. On the Causative/Anti-Causative Alternation as Principle of Affix Ordering in the Light of the Mirror Principle, the Lexical Integrity Principle and the Distributed Morphology. *Zeitschrift für Slawistik* 60(4): 570–612.
- Manney, Linda Joyce. 2000. *Middle Voice in Modern Greek. Meaning and Function of an Inflectional Category*. Amsterdam: John Benjamins.
- Maretić, Toma. 1899. *Gramatika i stilistika književnog jezika*. Zagreb: Kugli.

- Matasović, Ranko. 2011. Što je srednjojužnoslavenski? *Jezik* 58, 3: 81–90.
- Matovac, Darko; Goran Tanacković Faletar. 2010. Semantička uloga efektora kao determinatora dativnih dopuna u neraščlanjenim jednostavnim rečenicama. Ur. Birtić, Matea; Dunja Brozović Rončević. *Sintaksa padeža*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 163–178.
- Milićević, Jasmina. 2013. Impersonal constructions in Serbian. Ed. Kor Chahine, Irina, *Current Studies in Slavic Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 169–184.
- Mitkovska, Liljana. 2019. Types of Modality in South Slavic Stative Reflexive-Dative Constructions. *Slověne* 8: 260–287.
- Nikolić, Luka. 2024. predavanje »Propensativi u sistemu refleksivnih konstrukcija u srpskom jeziku«, izlaganje održano na konferenciji »Stulikon«, Filozofski fakultet u Zagrebu, 16. 5. 2024.
- Rivero, María Luisa. 2004. Datives and the non-active voice. Reflexive clitics and the Balkan languages. Ur. Mišeska-Tomić, Olga. *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins, 237–267.
- Savova, Dimka. 2018. Sintaktični konstrukciji s logičeski subekt 'glagol i mi se' v bŕlgarskija ezik. *Slavia Meridionalis*. 18: 1–21.
- Silić, Josip i Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sipitanos, Konstantinos. 2017. On desiderative constructions in Naousa dialect. Ur. Georgakopoulos, Thanasis. *Proceedings of the 12th International Conference on Greek Linguistics*. Berlin: Edition Romiosini, 923–934.
- Stipčević, Balša. 2015. Dva tipa modalnih dativnih konstrukcija sa rečcom se. *Srpski jezik* 20: 173–193.
- Uhlik, Mladen; Andreja Žele. 2018. Brezosebne zgradbe v slovenščini: kontrastiva z drugimi južnoslovanskimi jeziki in ruščino. *Jezikoslovni zapiski* 24: 99–112.
- Večerka, Radoslav. 1993. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax. II: Die innere Satzstruktur*. Freiburg i. Br.: U. W. Weiher.
- Zymberi, Isa. 1991. *Colloquial Albanian*. London: Routledge.

Notes on the propensative use of the impersonal construction in Croatian

Abstract

This paper describes the propensative use of reflexive verbs with dative experiencer arguments in Croatian. A Croatian sentence such as *Pije mi se vino* (lit. „it drinks – to me – wine“) expresses a desire and can best be rendered in English as »I feel like drinking wine«. It is shown that this Croatian construction is fully productive in the standard language, but limited to imperfective verbs. Moreover, it is argued that the construction has progressive sense, i. e. that it is limited to the expression of current, on-going desire. It is further shown that syntactically parallel propensative constructions exist in some languages of the Balkan Area, including Macedonian and Albanian, but seem to be absent in Greek and Romanian. It is argued that the propensative use of expressive verbs probably developed as a syntactic feature of the Balkan Linguistic Area.

Ključne riječi: propensativ, bezlične konstrukcije, povratni glagoli, hrvatska sintaksa, balkanski jezični savez

Keywords: propensative, Croatian syntax, reflexive verbs, impersonal constructions, Balkan linguistic area